

УДК 630*64 : 502

ЗЕМЛІ ЛІСОВІ — ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

О.П. Яремко
здобувач

Інституту агроекології і природокористування НААН

Досліджено становлення лісівництва у Тернопільській області у контексті змін економічних відносин в Україні, у т.ч. обумовлених проведенням Земельної реформи. Викладено аспекти лісівництва, починаючи з набуття права на землекористування, і лісокористування у межах земель лісогосподарського призначення, їх адміністративно-господарського поділу.

Ключові слова: виробництво, господарювання, лісівництво, землі лісові, об'єкт, суб'єкт, ресурси.

Лісівництво в Тернопільській обл., як і в інших областях України, має певну історичну основу свого розвитку, обумовлену політико-економічним ладом держави і суспільними відносинами в процесі свого становлення. Поряд із тим як галузь рослинництва і землеробства нині лісівництво є визначальним суб'єктом використання головного природного ресурсу — землі, земельних угідь для здійснення лісогосподарського виробництва. Надзвичайно складні політичні баталії ХХ століття постійно призводили до змін у системі господарювання народного господарства, у т.ч. в лісогосподарському виробництві, починаючи з австро-угорського та польського періодів, німецької окупації, а також за радянської влади. На сьогодні організаційно-господарські механізми управління зводяться переважно до механізмів, що впродовж II пол. минулого століття відпрацьовувались з урахуванням особливостей централізованого державного управління лісами та російської школи лісівництва. В їх основу, за Земельним [1] і Лісовим [2] кодексами України, була перенесена практика організації лісівництва без належного поєднання з адміністративно-територіальним поділом області — на райони та інші територіальні утворення.

З історичних джерел відомо, що Тернопільська обл. була утворена 4 грудня 1939 р. з Тернопільського воєводства, яке входило до складу Речі Посполитої впродовж 1921–1939 рр. Слід зауважити з незначними змінами території та окружних меж, зменшенням чисельності й щільності населення. Чисельність населення Тарнопольського воєводства¹ становила 1 428 520 осіб у 1921 р. Густота населення на 2016 рік — 76,9 осіб/км² [3].

¹ Така назва була до 1944 р.

Адміністративно-територіальний поділ на райони та інші територіальні утворення було проведено з урахуванням попереднього поділу за часів Речі Посполитої на повіти та гмини з найбільшими містами (Тернопіль, Золочів, Бережани, Бучач, Збараж тощо). Відомо, що в 50-ті роки минулого століття в області вперше було проведено лісовпорядкування лісів з адаптацією організаційно-господарської структури управління у лісовому господарстві до пануючої на той час системи «Централізоване державне управління лісами» в центральних і східних областях України. Був запроваджений, на відміну від лісівництва доби Речі Посполитої, поділ лісів між лісгоспами як суб'єктами господарювання з лісівництва, утворення лісництв, а також формування кварталної мережі як одиниці організаційно-господарського влаштування лісів, точніше — земель лісогосподарського призначення. На сьогодні в архівних джерелах та в Інтернет-ресурсах накопичено доволі систематизовані відомості про стан і динаміку лісів і лісогосподарського виробництва, починаючи з II пол. ХХ століття. Слід зважати, що в облікових термінах тієї пори широко вживаються термін «Землі лісового фонду» і «Ліси», що відповідає сучасному «Землі лісогосподарського призначення» згідно із Земельним кодексом України [1] (ст. 19, п. е). Тому тут і далі будемо висвітлювати терміни за сучасними дефініціями, оскільки організація просторово-територіальних об'єктів, якими є загальноживані лісгоспи, не можлива без включення до них площ інших облікових категорій землекористування (забудовані землі, болота, незручні для землеробства землі, води тощо).

З часу проголошення незалежності України, а також з прийняттям Верховною Радою

Української РСР постанови «Про земельну реформу», виникла проблема проведення її в межах земель лісгосподарського призначення (ЗЛГП). Смісл цього терміна зводиться до тлумачення землі, земельних угідь, які надаються за рішенням органів влади юридичним чи фізичним особам господарювання — землекористувачам. Слід наголосити на такому нюансі: для здійснення лісівництва, як галузі рослинництва, для вирощування лісу (деревини) і реалізації його суб'єктам лісової промисловості з метою виробництва лісових матеріалів ринкового попиту використовується підкатегорія ЗЛГП — землі лісові (ЗЛ). Саме в їх межах підлягають охороні й формуванню лісові екосистеми деревних порід, що відповідають типам лісорослинних умов згідно з матеріалами таксації ЗЛГП. Це — *альфа і омега лісівництва, як галузі рослинництва, як мети лісгосподарського виробництва* — за змістом еколого-економічної діяльності землекористувачів з лісівництва.

Питання збалансованого природокористування, використання землі як головного національного багатства України у галузі лісівництва, у т.ч. з метою охорони навколишнього природного середовища та підтримання лісових екосистем у стані екологічної рівноваги, постійно перебуває у полі зору наукових досліджень і публікацій. Одну із сучасних проблем у практиці лісівництва було сформульовано так: *«Складається враження, що експлуатація земельних угідь для здійснення лісівництва ніби перемістилася за межі наукових досліджень галузевої науки. Об'єктом останньої стають не земельні, а лісові ресурси. Хоча ще в середині XIX ст. було відомо, що «завдання лісничого те ж саме, що і садовода і землероба: сіяти і вирощувати рослини»* [4].

Іншою проблемою є те, що теперішнє українське лісівництво значною мірою використовує усталені норми, які спираються на ідеологію державного централізованого управління економікою, тому *«викривляється суть лісових екосистем щодо їх функціонального призначення і екологічного впливу на формування довкілля, а також ігнорування продуктивності природного ресурсу — землі (грунту), оскільки ліс є лише рослинним світом на поверхні лісової ділянки»* [5]. Проблемою пострадянського походження досі залишається так зване «державне управління лісами» в Україні. Еколого-економічний зміст сучасного лісівництва визначається ще й тим, що: *«Деревина — продукція фотосинтезу, яка вирощується у складі лісових екосистем на землях лісгосподарського призначення. Вилучення деревини здійснюється не лише*

для виробництва лісових матеріалів певного спрямування, а й для охорони лісових екосистем у динамічно збалансованому екологічному стані» [7]. Загалом, фінансовий результат користування землями лісгосподарського призначення *«має визначатися натуральними та вартісними показниками, які характеризують рівень лісгосподарського виробництва»* [8].

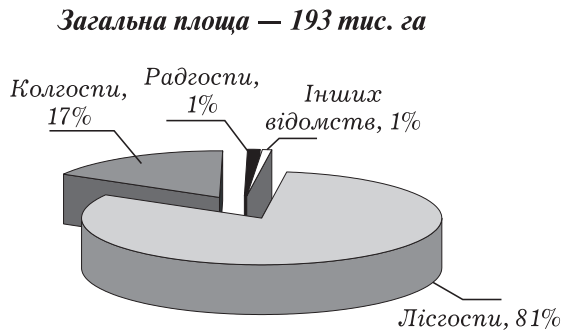
Метою роботи є дослідження чинних механізмів і визначення об'єктів обліку в лісгосподарському виробництві, шляхів удосконалення збалансованого його управління на прикладі Тернопільської обл. у контексті здійснення Земельної реформи, адаптації його до законодавства країн Європейського Союзу з урахуванням політичного курсу країни щодо його децентралізації.

Метод дослідження. Діалектичний, що визначає постійну зміну стану об'єкту праці і виробничих відносин щодо їх використання на основі оцінки, аналізу і пропозицій з метою поліпшення і підвищення його екологічної досконалості й економічної результативності, формування ринку лісосічного фонду і лісових матеріалів; емпіричні дослідження на основі спостережень, вимірювання, аналізу оцінки.

Об'єкт дослідження. Землі лісгосподарського призначення за матеріалами Державного земельного кадастру України, а також у межах землекористувачів, суб'єктів господарювання державного лісівництва — за матеріалами обліку лісів Тернопільської обл.

Загальні відомості в історичному аспекті. Організоване лісівництво в Тернопільській обл., як і в більшості інших країн Європи, бере свій початок ще з XVIII ст., з часів Австро-Угорської імперії. Територія області за поділом на природно-рослинні регіони розміщується у межах лісостепової зони, з доволі високою, про що йшлося вище, щільністю населення — 76,9 осіб/км². Площа ЗЛГП за Державним обліком на 1 січня 1988 р. становила 193 тис. га, у т.ч. у підпорядкуванні Мінлісгоспу України — 156 тис. га, колективних сільських господарств — 33, радгоспів — 2, за іншими відомствами — 2 тис. га. Графічно це виглядає дуже виразно (рис. 1) і, зрозуміло, було обумовлено з пануючою на той час системою державного поділу унітарного в Україні лісівництва.

Можливостей збільшення площі земель лісгосподарського призначення в області, як і в інших областях, було і залишається замало: *«В Україні з її високо розвинутим сільськогосподарським виробництвом не можна розраховувати на значне розширення площі лісів у майбутньому»* [9].

Рис. 1. Розподіл ЗЛГП Тернопільської обл. за обліком на 1 січня 1988 р., %

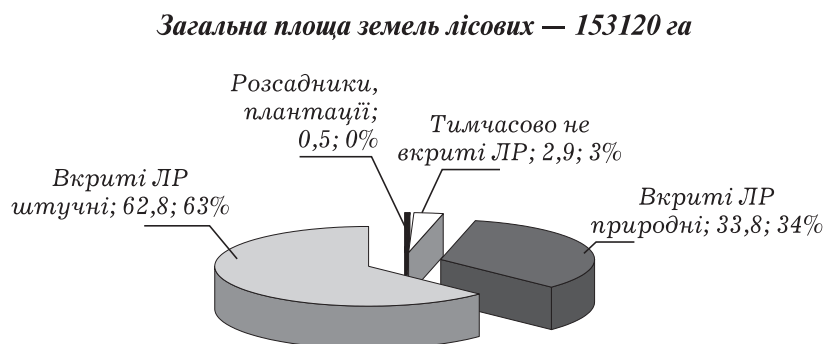
Також додамо, що у складі державних лісгоспів Тернопільської обл. було в користуванні близько 156 тис. га території (1988 р.), на 1 січня 2011 р. — 156,9 тис. га, тобто вона, фактично, залишилась без змін [10]. Щодо поділу земельних ресурсів на облікові категорії, то вони не зовсім відповідають Стандартній статистичній класифікації землекористування СЕК/ФАО (ССКЗСЕК/ФАО) [11] та чинній Інструкції з кількісного обліку земель Держземагентства України [12]. Як відомо, облік землекористування починається з поділу його на облікові категорії першого рівня, у т.ч.²:

1. Землі сільськогосподарські.
2. Землі лісові та інші лісисті.
3. Землі забудовані.
4. Землі відкриті заболочені.
5. Землі відкриті сухі з особливим рослинним покривом.
6. Землі відкриті без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом.
7. Землі під поверхневими водами.

Динаміка земель під лісамита лісовкритими площамиза станом на 01.01.2014 р.

За Державним земельним кадастром України, у таблиці «Динаміка земель під лісамита лісовкритими площами», відображено 201,4 тис. га, що є недостатньо достовірним і дещо вільним визначенням стандартних облікових категорій землекористування. Бракує культури обліку землекористування на різних рівнях управління і звітності. Адже використання відповідних термінів потребує дотримання певних стандартів, оскільки їх значення є необхідними не тільки для внутрішнього господарського використання, а й для їх висвітлення на регіональному, загальнодержавному і міжнародному рівнях.

Відомості про лісівництво в Тернопільській області. За згаданим джерелом Державного обліку лісів України загальна їх площа поділяється на дві облікові категорії першого рівня («Землі лісові» і «Землі нелісові»), тобто всупереч ССКЗСЕК/ФАО, фактично, за порядком, визначеним українським лісівництвом, наприкінці ХІХ століття [10]. Своєю чергою «Землі лісові» також поділяються на підкатегорії нижчих рівнів — «Землі, вкриті лісовою рослинністю» і «Землі, не вкриті лісовою рослинністю». До складу облікової категорії «Нелісові землі» включено: «сільськогосподарські угіддя», «води», «болота» тощо, які за ССКЗСЕК/ФАО визначено за рангом першого рівня класифікаційної системи стандартного обліку землекористування. Такий поділ земельних ресурсів є лише їх описом залежно від наявності (відсутності) на їхній поверхні біоценозу, але зовсім не висвітлює форм власності й набуття юридичних повноважень права на земельну ділянку. Його слід адаптувати до норм європейського законодавства (рис. 2)³.

Рис. 2. Поділ земель лісових Тернопільської обл. за екологічними компонентами 2011 р., %

² Наведений перелік облікових категорій СЕК/ФАО постійно удосконалює, але вони є стандартними, затвердженими й використовуються у складі державної статистичної звітності Держземагентства України.

³ Розроблено на основі Державного обліку лісів на 01.01.2011 р. у Тернопільській обл. [10].

Отже, площа земель вкритих лісовою рослинністю(ЛР) штучного походження становить 62,8% від загальної площі ЗЛ і налічує 96099 га, з урахуванням площі «Незімкнені лісові культури» (4329 га), які є, власне, лісонасадженнями віком «до десяти років». До того ж у системі європейського лісівництва облікової категорії «Незімкнуті лісові культури» немає. У практиці українського лісовпорядкування вона набула обліку в 50-ті роки минулого століття.

Іншого змісту набуває поділ земельних ресурсів за переліченими вище обліковими категоріями еколого-економічного характеру, згідно з їх призначенням та формами власності, встановленими Земельним кодексом України, у галузі сільськогосподарського виробництва. Останнє належним чином врегульовано з урахуванням здійснення Земельної реформи в Україні (табл. 1).

Так, ЗСПП, як і всі земельні ресурси області, поділено за формами власності, у т.ч. в їхніх межах — землі сільськогосподарські, з найважливішими для фінансово-економічного аналізу підкатегоріями земельного обліку: сільськогосподарські землі — загальна площа (га); у т.ч. площа сільськогосподарських угідь, з них — рілля. Такий поділ і відповідні показники — реальні досягнення української аграрної науки і практики в час перебудови економічних відносин і здійснення Земельної реформи в Україні.

Стосовно облікової категорії «Землі лісогосподарського призначення», подібної інформації з обліку за кількісними показниками землекористування в Державному земельному кадастрі досі не наведено (табл. 2). Інформація про ліси була запозичена з пізньорадянського так званого «Обліку земель лісового фонду». Ні форми власності, ні важливі для ринкової

економіки та здійснення Земельної реформи показники «загальна площа», а також «згідно з державними актами» у межах землекористування, не розроблено.

Про землі сільськогосподарського призначення висвітлюється у кожній із встановлених облікових категорій різних рівнів (гр. 6,10,14, 18): загальна площа, у т.ч. «сільськогосподарські угіддя (всього)», «з них: рілля» (табл. 1). Ніякої іншої інформації для державного регулювання не потрібно, оскільки саме рільництво є найвагомішим об'єктом землекористування як продуктивна сила земель сільськогосподарського призначення.

Отже, щодо земель лісогосподарського призначення, у складі ДЗК відображено зміни площі з 01.01.2006 р. до 01.01.2014 р., які є мало дотичними до здійснення Земельної реформи, у т.ч.у межах Тернопільської обл., у напрямі формування багатокладної економіки і формування ринку лісових матеріалів.

Так наведена інформація за ДЗК України (табл. 2) щодо обліку ЗЛГП в Україні, в т.ч.у Тернопільській обл., не містить інформації ні про форми власності (існує в уявленні — загальнодержавна), ні про їх затвердження Державними актами на землекористування чи відповідними посвідченнями прав на земельну ділянку.

Показник, висвітлений у ДЗК «у т.ч. земель, вкритих рослинністю», є лише одним із компонентів лісових екосистем, що формуються у складі облікової категорії ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ — землі лісові. Вони, за аналогією з ЗСПП, є лісовими угіддями. Землі, вкриті лісовою рослинністю, є доміантною часткою облікової категорії «Землі лісові», площа яких щорічно змінюється на 1,0–1,5%. Отже, також змінюється щорічно на 1,5–2,1 тис. га відповід-

Таблиця 1

Розподіл земельних ресурсів Тернопільської обл. за формами власності на 01.01.2015 р.

Адміністративно-територіальні суб'єкти	Земельні ресурси області, тис. га					З них:	
	Всього (гр.6+10+14+18)	у тому числі за формами власності:				На умовах оренди	Тимчасового користування
		Державна	Приватна	Колективна	Колективна		
Графа	2	6	10	14	18	21	29
Тернопільська область	1382,4	558,1	819,9	3,4	1	579,9	579,9
Частка, %	100	40,4	59,3	0,2	0,1		

Таблиця 2

Динаміка земель під лісами та лісовкритими площами* станом на 01.01.2014 р.
(За ДЗК — табл. 38), тис. га

Назва адміністративно-територіальних одиниць	Наявність земель на 01.01.2014 р.		Зміни за період з 01.01.2006 р. по 01.01.2014 р.					
	всього земель	у т.ч. вкритих лісовою рослинністю	за весь період всього земель	у т.ч. вкритих лісовою рослинністю	у тому числі			
					за 2006–2012 рр.		за 2013 р.	
					всього земель	у т.ч. вкритих лісовою рослинністю	всього земель	у т.ч. вкритих лісовою рослинністю
АР Крим	300,3	278,9	1,6	0,6	1,6	0,6	0	0
Вінницька	379,9	356	2,7	0,7	2,2	0,8	0,5	-0,1
Волинська	697,7	646,5	5,9	6,5	5,9	6,4	0,0	0,1
.....								
Житомирська	1122,7	1023,1	40,6	26,4	41,1	26,3	-0,5	0,1
Закарпатська	723,9	657,8	-0,3	0,1	-0,3	0,1	0,0	0,0
.....								
Київська	648,8	592,8	-0,9	-2,3	-0,9	-2,3	0,0	0,0
.....								
Тернопільська	201,4	188,2	1,5	0,6	1,2	0,8	0,3	-0,2
Україна	10624,4	9691,0	120,7	45,6	117,7	44,4	3,0	1,2

* Деяко не вдала назва цієї таблиці у складі обліку земель лісгосподарського призначення.

но, у межах Тернопільської обл. Саме облікова категорія «Землі лісові» є об'єктом праці й управління та організації лісгосподарського виробництва. Вони також є основою для охорони і формування лісових екосистем, вирощування і реалізації головної продукції лісівництва — деревини для отримання доходу.

У департаменті з лісівництва ФАО, в рещті-рещт, започатковано більш досконале визначення терміна «Ліс» як «Лісове землекористування» (Forestlanduse). Останнє, насправді, відповідає українському терміну «Землі лісові», як підкатегорія «Земель лісгосподарського призначення», у складі яких, як правило, існують всі облікові категорії за екологічним описом, що приведено вище. У лісгосподарському виробництві досі залишається чинною облікова категорія **землекористування** «Ліси та інші лісовкриті площі». Хоча це не зовсім точний його переклад з англійської «Forest and other wooded land», адже за значенням має відповідати терміну «Землі лісові та інші лісисті» [5]. Визначення терміна «Землі інші лісисті» ні в земельному, ні в лісовому законодавстві не встановлено, тому облік лісового землекористування має вестись, як про землі лісгосподар-

ського призначення. У складі останніх облікова категорія **«Землі лісові»** завжди є доміантною категорією і, власне, об'єктом управління з лісового землеробства.

Адміністративно-господарський поділ земельних ресурсів суб'єктів господарської діяльності державного лісівництва. За адміністративно-територіальним поділом Тернопільська обл. налічує 17 районів, у межах яких організовано шість за обліком на 1 січня 1992 р. суб'єктів господарювання з лісівництва: 5 — державні підприємства лісгосподарського виробництва, 1 — Природний заповідник «Медобори» (табл. 3). Порівняно з обліком категорії «Землі державного лісового фонду» на 1 січня 1988 р. загальна площа майже не змінилась [13]. З них землі лісові становлять 153120 га, що зовсім немало для здійснення землекористування, у т.ч. для задоволення ринкового попиту на лісові матеріали суб'єктів лісозаготівельної і деревообробної промисловості, а також для отримання доходу.

Наведені дані (табл. 3) свідчать про переважання в області засад централізованої системи «державного управління лісами» радянської пори, коли органи державної влади з

Таблиця 3

Адміністративно-господарський поділ суб'єктів господарювання з лісівництва Тернопільської обл.

№ пор.	Назва і площа				Площа (км ²)
	районів		суб'єктів господарювання з лісівництва		
	назва	площа, га	назва	площа, га	
1	Бережанський	66100	Бережанське ЛМГ	29276	661
2	Борщівський	1 00600			1 006
3	Бучацький	80200	ДП «Бучацький лісгосп»	26445	802
4	Гусятинський	1 01600	Природний заповідник «Медобори»	10521	1016
5	Заліщицький	68400			684
6	Збаразький	86300			863
7	Зборівський	97700			977
8	Козівський	69400			694
9	Кременецький	91800	ДП «Кременецький лісгосп»	28939	918
10	Лановецький	63200			632
11	Монастириський	55800			558
12	Підволочиський	83700			837
13	Підгаєцький	49600			496
14	Теребовлянський	1 01600			1 016
15	Тернопільський	74900	ДП «Тернопільський лісгосп»	26026	749
16	Чортківський	90300	ДП «Чортківський лісгосп»	35671	903
17	Шумський	83800			838
	Усього	1 061200		156878	10612
	Частка %	100		14,8	

Примітка: Не враховано площу міст обласного та районного значення.

лісівництва зовсім мало враховували інтереси органів місцевого самоврядування і місцевих громад.

Останнє було і залишається неузгодженим з системою ідентифікованого землекористування, в т.ч. у галузі лісгосподарського виробництва. Існуючі на сьогодні ДП «Лісові господарства» давно набули, по суті, надрайонні повноваження, переважно в питаннях вилучення деревини, виробництва, переробки і реалізації лісових матеріалів, деревообробки та реалізації відповідної продукції. Фактично, вони стали осередками лісової промисловості. Про це свідчать показники середньої їхньої площі, що становить 29,3 тис. га, а ДП «Чортківський лісгосп» має у підпорядкуванні — 35,7 тис. га. Для малолісного регіону лісостепової зони такі обсяги неприпустимими є і, певно, свідчать про відсутність належного обґрунтування меж діяльності лісгоспів як суб'єктів господарю-

вання з лісівництва, а також про низький рівень їх зв'язку з органами місцевого самоврядування і громадами. Усі лісгоспи (за радянської пори — лісові господарства відповідних регіонів) з часом «модернізувались» в міні-ліспромгоспи, які займаються, переважно, використанням ресурсів деревини для виробництва, транспортування та переробки лісових матеріалів і реалізацією відповідної продукції, у т.ч. за межі України. Питання раціональності використання природної продуктивності земель лісових і екологічної влаштованості лісових екосистем поступово випали з внутрішньо господарського аналізу. Середній вік лісових екосистем у області становить 60 років, у т.ч. м'яколистяних деревних порід — 58 років, що є вкрай критичним для їх біологічної стійкості й економічної ефективності деревини у стані росту [10].

Всі наведені чинники ускладнюють діяльність суб'єктів деревообробного виробництва

малого і середнього бізнесу. Обговорення науковцями та фахівцями тих чи інших питань господарювання, у т.ч. щодо використання природних ресурсів, стали до певної міри ознакою демократизації та поширення прозорості, зокрема в частині використання ресурсів деревини. Натомість питання недосконалості земельного і лісового законодавства в частині прозорості реалізації деревини у стані росту (на пні) на засадах ринкової економіки, у т.ч. щодо виняткового права на заготівлю лісових матеріалів (деревини), а також права власності на заготовлену лігоспами продукцію та доходи від її реалізації, що встановлені Лісовим кодексом України [2] (ст. 19), на ці обговорення не виносилися. Хоча саме ці законодавчі норми, насправді, унеможливають застосування реалізації лісосічного фонду (деревини у стані росту) на умовах конкуренції і дотримання його таксації за розробленими лісівничою наукою нормами і правилами. Те саме стосується і ринку лісових матеріалів на рівних умовах для всіх споживачів з відповідними механізмами обліку, звітності й контролю щодо показників фінансово-економічної діяльності та обчислення собівартості й ринкових на них цін.

Одним із найважливіших заходів з інтенсифікації лісогосподарського виробництва і формування ринку лісових матеріалів у сучасних умовах може стати розмежування ринків лісосічного фондів лісових матеріалів, що потребують істотного удосконалення лісового законодавства.

ВИСНОВКИ

За адміністративно-організаційним змістом у галузі управління виробництвом лісівництва і його організації в Тернопільській обл., нічого не змінилось з 1991 р. Кількість суб'єктів господарювання з лісівництва налічує (од.): 5 — ДП «Лігоспи», 1 — Природний заповідник. Формування багатокладної економіки та раціонального використання і охорони лісових земель не набуло розвитку. Продовжує функціонувати система державного централізованого управління господарською діяльністю з одночасним відмовленням від формування та реалізації лісосічного фонду суб'єктам лісозаготівельної промисловості для виробництва ними лісових матеріалів. Це спричиняє значні ускладнення на ринку лісових матеріалів і в діяльності асоціації деревообробних підприємств області. Формування лісових екосистем, фактично, не набуло єдності з урахуванням попиту суб'єктів малого і середнього бізнесу лісозаготівельного і деревообробного підприємств на лісові матеріали певного призначення внутрішнього ринку. Належно не враховується

необхідність застосування політично визначених засад децентралізації управління у галузі лісівництва з одночасним дотриманням економічних і соціальних інтересів місцевих органів влади і громад.

Для поширення Земельної реформи у галузі лісівництва та його інтенсифікації в області слід продовжити прикладні дослідження та удосконалити нормативно-правові акти щодо землекористування. Зокрема, виокремити використання земель лісових як об'єктів управління з метою вирощування лісу, а в їх межах — ринку лісосічного фонду і лісових матеріалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Земельный кодекс Украины: с изменениями от 02.06.2015 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://meget.kiev.ua/kodeks/zemelnyy-kodeks/>
2. Лісовий кодекс України: зі змінами від 21.01.1994 № 3852-ХІІ, в редакції від 01.01.2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>
3. Густота населення України (2016 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
4. Фурдичко О.І. Екологічні проблеми природокористування в науці і практиці лісогосподарського виробництва / О.І. Фурдичко // Вісник Національної Академії Наук України. — 2012. — № 4. — С. 41.
5. Фурдичко О.І. Агроекологія / О.І. Фурдичко. — К.: Аграрна наука, 2014. — 400 с.
6. Бобко А.М. Економіка лісівництва починається з використання земельних угідь за призначенням / А.М. Бобко // Економіка України. — 2014. — № 5. — С. 90.
7. Дребот О.І. Збалансований розвиток лісового сектору економіки в контексті європейської інтеграції України: [монографія] / О.І. Дребот, М.Х. Шершун, О.І. Шкуратов. — К.: Аграрна наука, 2014. — 317 с.
8. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів: монографія / за заг. ред. акад. НААН М.А. Хвесика. — К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. — С. 89.
9. Генсірук С.А. Історія лісівництва в Україні / С.А. Генсірук, О.І. Фурдичко, В.С. Бондар. — Львів, 1995. — С. 233.
10. Довідник лісового фонду України за матеріалами державного обліку лісів станом на 01.01.2011 року // Державне агентство лісових ресурсів України. Українське державне проектне лісовпорядне виробниче об'єднання. — Ірпінь, 2012. — 130 с.
11. Standard Statistical Classification of Land Use // Economic Commission for Europe of the United Nations. — Geneva, 1989 // Статистическая комиссия и Европейская экономическая комиссия. Конференция европейских статис-

- тиков. Тридцять сьомая пленарная сессия (Женева, 12–16 июня 1989 г.).
12. Інструкція з заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель / Державний комітет України по земельних ресурсах. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98>. — К., 1998. — 53 с.
  13. Краткий справочник по лесному фонду Украинской ССР / Министерство лесного хозяйства УССР. — К., 1989. — 118 с.
  14. Фурдичко О. Землевпорядкування і недоліки обліку землі та її використання в українському лісівництві / О. Фурдичко, А. Бобко // Землевпорядний вісник. — 2013. — № 9. — С. 13–17.

УДК 631.674.6 : 633.888 : 332.155

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОЩУВАННЯ ВАЛЕРІАНИ ЛІКАРСЬКОЇ ЗА КРАПЛИННОГО ЗРОШЕННЯ

Н.В. Приведенюк*

завідувач відділу технологій вирощування лікарських рослин

Дослідної станції лікарських рослин ІАП НААН

Проведено економічне оцінювання вирощування валеріани лікарської за краплинного зрошення. Розраховано рентабельність вирощування культури за різної забезпеченості вологою рослин протягом вегетації. Проаналізовано структуру витрат та встановлено чинники, які найсуттєвіше впливають на собівартість сировини. Доведено високу ефективність застосування краплинного зрошення як засобу інтенсифікації технології вирощування валеріани лікарської.

Ключові слова: валеріана лікарська, краплинне зрошення, корені з кореневищами, рентабельність вирощування, структура витрат.

Лікарські рослини є незамінним джерелом отримання лікарських засобів різноманітного спрямування. У переліку лікарських препаратів фітопрепарати становлять близько 40, а за деякими напрямками — до 80%. Зростаюча популярність лікарських засобів рослинного походження в усьому світі має визначальний вплив на ринок лікарської рослинної сировини, який, за оцінками аналітиків перевищує, 60 млрд дол. США [1].

Зростання попиту на фітопрепарати потребує збільшення обсягів вирощування та перероблення сировини фармацевтичною промисловістю. У зв'язку з цим необхідно розробити нові та вдосконалити існуючі технологічні прийоми вирощування лікарських культур із залученням сучасних технічних засобів [2].

Зараз вітчизняний ринок відчуває гостру нестачу сировини деяких лікарських рослин. Одним із основних обмежуючих чинників збільшення виробництва сировини є недостатня кількість вологи для повноцінного росту та розвитку лікарських культур, зумовлена глобальними змінами клімату [3, 4].

Як свідчать наукові дослідження та передовий досвід виробників, застосування сис-

тем краплинного зрошення в лікарському рослинництві повністю усуває дефіцит ґрунтової вологи. Але рушійною силою широкого впровадження зрошення в цій галузі є економічна ефективність виробництва лікарської рослинної сировини. Однією з «високомаржинальних сільськогосподарських культур» є валеріана лікарська, досить чутлива до штучного зволоження ґрунту [5].

Валеріана лікарська — багаторічна трав'яниста рослина родини валеріанових. Лікарською сировиною слугують сухі корені з кореневищами. Для отримання врожаю традиційно в Україні цю культуру вирощують протягом 2–3 років; урожайність сировини становила в середньому 0,8–1,2 т/га. Із глобальною зміною клімату вирощування валеріани в умовах центральної України стало ризикованим через нестачу ґрунтової вологи в критичні періоди росту та розвитку, що досить часто є наслідком повної втрати врожаю. Як наслідок, площі посівів валеріани лікарської значно скоротилися, а попит на її сухі корені з кореневищами, який постійно зростає на вітчизняному фармацевтичному ринку, компенсують імпортованою сировиною з Китаю, Польщі та інших країн. Якість імпортованої сировини часто не відповідає вимогам, спостерігаються випадки фальсифікації [5–7].

* Науковий керівник — д. с.-г. н. А.П. Шатковський.